

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ: «ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА –
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

Матеріали
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
25 травня 2016 року

КИЇВ 2016

УДК 371.2:371.8:378.4(063)
ББК Ч 448.оя431+Ч420я431
А437

Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад: зб. наук. праць матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 травня 2016 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. – К : – НАУ, 2016. – 296 с.

До наукового збірника увійшли статті та тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад (25 травня 2016 року, м. Київ), що проводилася на базі кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету спільно з науковими установами та навчальними закладами освіти України. Адресований науковцям, аспірантам, викладачам ЗНЗ і ВНЗ та працівникам в галузі освіти.

Редакційна колегія:

Муранова Н. П., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (голова);

Черіпко С. І., заступник директора Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бруяка О. О., кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Приходько О. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бугайов О. Є., кандидат технічних наук, доцент, кафедра базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету.

Рекомендовано до друку Науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 6 від 26.09.2016 р.).

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

УДК 373.542

Проботюк Ольга, м. Житомир

**ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ ЯК ЧИННИК РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

У статті розглядаються теоретичні та методологічні аспекти організації профільного навчання на уроках української мови у класах філологічного профілю, визначаються особливості та специфіка реалізації Концепції профільного навчання; розкриваються нові підходи до організації освіти в старшій школі та механізм розробки нових цілей, змісту, форм і методів організації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *реформа освіти, державний стандарт, профільне навчання, філологія, українська мова, компетентність.*

The article considers theoretical and methodological aspects of specialized instruction at Ukrainian lessons in specialized philological classes. The peculiarities of the Specialized Instruction Concept and the specific of its implementation are determined. New approaches to education in high school and a mechanism to develop new objectives, content, forms and methods of educational process organization are presented.

Keywords: *education reform, state standard, specialized instruction, philology, Ukrainian language, competence.*

Зміни, що сьогодні відбуваються у суспільстві, швидкий розвиток науки, впровадження новітніх технологій вимагають поліпшення якості освіти, виховання особистості, здатної до професійного визначення, становлення, зростання й мобільності в умовах сучасного суспільства. Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Тому, одним із пріоритетних завдань реформування сфери загальної середньої освіти в Україні є організація профільного навчання старшокласників.

Відповідно до нових вимог, у 2010 р. у системі української шкільної освіти у старшій школі впроваджено профільне навчання, що формується під знаком гуманітаризації, пріоритету і свободи особистості. Загальною тенденцією сучасного розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широку диференціацію, багатопрофільність, інтеграцію освіти.

Стрімкі суспільні зміни впливають на учня – суб'єкта навчання, визначають зміну освітньої парадигми: запроваджується профільне навчання, використовуються інноваційні технології, спрямовані на всебічний розвиток особистості. На цьому наголошують автори «Концепції профільного навчання у старшій школі» [1, с. 21], що ґрунтується також на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти. У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на певний вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії. Концепція розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання в старшій загальноосвітній школі.

Низка вчених вивчала проблеми профілізації в різних її аспектах: концептуальні засади

особистісно орієнтованого профільного навчання в загальноосвітній школі (А. Алексюк, Н. Бібік, А. Бойко, І. Лернер, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Савченко, Б. Федоришин та ін.); сутність і особливості організації профільного навчання (С. Вольянська, Т. Захарова, П. Лернер, Ю. Пархомець, Л. Липова, І. Лікарчук, В. Огнев'юк, М. Піщалковська, Л. Покроєва, П. Сікорський, Н. Шиян та ін.); науково-методичний супровід (Н. Бібік, М. Бурда, Т. Козлова, Н. Муранова [8], Р. Вдовиченко та ін.); зміст навчання та організація навчально-виховного процесу в умовах профільного навчання (А. Баранников, Г. Вороніна, С. Вольянська, М. Гузик, О. Лазарев, Ж. Лістарова, А. Пентін, Г. Пічугіна, С. Рягін, А. Сологуб, С. Трубачева, Н. Чайченко та ін.); організація допрофільної підготовки в основній школі (Е. Аршанський, О. Алесьєва, Н. Муранова [9, с. 272–328], А. Пінський та ін.) тощо. Розвиток методичної науки здійснюється також завдяки таким ученим – докторам педагогічних наук, як О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентилюк [4, 5], Т. Симоненко, О. Хорошковська; ученим-лінгвістам А. Загнітко, І. Кочан, Л. Мацько [3], М. Плющ, О. Караману, В. Тихоші, А. Нікітіній та ін.

Усі науковці стверджують, що на сучасному етапі розвитку суспільства посилюється ключова місія школи у професійному визначенні старшокласників, у необхідності створення умов для розвитку творчої особистості, здатної ефективно працювати та навчатися упродовж усього життя. Профільне навчання в старшій школі – один із найважливіших компонентів модернізації загальної середньої освіти, одна з найбільш життєздатних освітніх реформ. Профілізація потрібна для забезпечення індивідуальних потреб школярів, які виявляють підвищений інтерес до окремих предметів, і для професійного самовизначення, для успішної соціалізації, полегшення адаптації до самостійного життя.

Провідною метою сучасної освітньої системи є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості із сформованими світоглядними і загальнолюдськими ціннісними орієнтирами, яка знає мову, володіє багатством засобів її вираження та вміє вільно користуватися засобами рідної мови, шанує, любить мову і дбає про її збереження й розвиток. Тому, сучасна освіта ставить перед педагогами завдання сформувати таку модель мовної особистості учня, що характеризується свідомим ставленням до опанування мови, розвиненим мовленням і здатна реалізувати закладені в ній мовно-літературною освітою ключові компетентності [2, с. 58].

Загальноновизнано, що саме рівень мовної освіти завжди був і залишається визначальним у характеристиці соціального розвитку суспільства загалом і кожної особистості зокрема. Динамічні мовні зміни на початку третього тисячоліття, стрімкий розвиток лінгвістики, нагальна потреба розробки ефективних підходів до формування культуромовних особливостей сучасної молоді – усе це привертає посилену увагу до необхідності запровадження профільного навчання на уроках української мови та літератури.

В умовах поступового переходу загальноосвітньої школи на основу профільного навчання надзвичайно актуальною є проблема якісного розроблення системи вивчення української мови як одного з головних профільних предметів у філологічному напрямі. Для вирішення цієї проблеми зосереджується увага на сучасних інноваційних технологіях, що застосовують активні методи навчання, інформаційно-комунікативні технології, самостійну навчальну діяльність. З-поміж них актуальності набувають інформаційно-комп'ютерні технології, інтегровані та бінарні уроки, інтерактивне навчання, диференційоване навчання, парні та групові форми навчання, нестандартні уроки. Активно використовуються можливості мультимедійного класу, інтернет-ресурси для проведення відповідних уроків.

Навчання української мови в системі профільної освіти посідає особливе місце. Учні мають належно володіти мовою, незалежно від їх майбутньої спеціалізації. Навчання старшокласників в умовах профільного навчання передбачає радикальну перебудову змісту і методів навчання, максимальне врахування індивідуальних особливостей та інтересів учнів, що дає простір їх власній розумовій і соціальній ініціативі. Поглиблений курс вивчення української мови має стимулювати інтерес старшокласників до слова, створювати належні умови для його опанування, сприяти розвитку філологічного мислення, виробленню відповідних практичних навичок з мови, умінь використовувати набуті знання в практичній мовленнєвій діяльності.

Навчання мови і літератури у старшій школі полягає у розвитку здобутих в основній школі вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої та читацької діяльності, розвитку комунікативної компетентності з різних мов, заохоченні учнів до розширення кола читання, осмислення духовної цінності та поетики художніх творів, поглибленні культурно-пізнавальних інтересів учнів, усвідомленні ними ролі мови та літератури в сучасному світі, формуванні рис успішного мовця і творчого читача з високим рівнем загальної культури, активною громадянською позицією,

національною свідомістю, вихованні в учнів поваги до культурних традицій різних народів [3, с. 54].

Завданнями освітньої галузі в старшій школі є:

- подальший розвиток мотивації до вивчення мови і літератури, засвоєння через мову і літературу історії, культури народу, моральних та естетичних цінностей, формування духовного світу учнів, їх світоглядних переконань, громадянських якостей, утвердження за допомогою засобів мови і літератури національних і загальнолюдських цінностей;
- розвиток вмінь вільно спілкуватися в різних ситуаціях, формулювати та відстоювати власну думку, вести дискусію, оцінювати життєві явища, моральні, суспільні, історичні та інші проблеми сучасності, висловлювати щодо них власне ставлення, досягати взаєморозуміння з іншими людьми;
- удосконалення базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок, узагальнення та поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище і про літературу – як про мистецтво слова;
- вироблення вмінь орієнтуватися у різноманітній інформації українською та іншими мовами, у світі класичної і масової літератури, користуватися сучасними інформаційними комунікаціями (інтернетом, системою дистанційного навчання тощо), провадити пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості), застосовувати на практиці здобуті у процесі вивчення знання, набуті вміння та навички;
- удосконалення під час провадження дослідницької діяльності навичок самостійної навчальної діяльності, саморозвитку, самоконтролю, розвиток художньо-образного мислення, інтелектуальних і творчих здібностей учнів, їх естетичних смаків і загальної культури [2, с. 59].

Питання профільності навчання порушено і в Концепції профільного навчання в старшій школі. У даному документі зазначено: «Профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації й удосконалення системи освіти держави й передбачає реальне й планомірне оновлення школи старшого ступеня, яка б найбільшою мірою враховувала інтереси, нахили і здібності кожного учня, в т. ч. з особливими освітніми потребами, у контексті соціального та професійного самовизначення і відповідності вимогам сучасного ринку праці. Такий підхід до організації освіти старшокласників не лише найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, а й дає змогу створити найоптимальніші умови для їхнього професійного самовизначення та подальшої самореалізації» [2].

«Мета профільного навчання української мови полягає у формуванні інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, жанрами, відзначається готовністю до подальшого професійно-орієнтованого навчання» [2, с. 59].

Основні завдання профільного навчання української мови – виховання громадянина і патріота України, підготовка до вибору й отримання професійної гуманітарної освіти, формування мовних, лінгвістичних та дослідницьких компетенцій. Навчання української мови в системі профільної освіти посідає особливе місце. Учні мають належно володіти мовою, незалежно від їх майбутньої спеціалізації. Високий рівень мовленнєвої культури – невід’ємна складова людини освіченої та грамотної.

Сучасна система освіти України продовжує оновлення, інтегруючись у європейський та світовий освітні простори. Профільне навчання в Україні – незворотний процес, необхідність його визнано у всьому світі. Адже, сенс життя людини полягає у життєвій самореалізації. Тож, актуальним завданням сьогодення в галузі освіти є підготовка людини, здатної творити, і налаштованої на набуття ціннісно значущих компетенцій, необхідних їй для професійного самовизначення [4, с. 63].

Серед актуальних проблем сучасної лінгводидактики однією з основних є реалізація стандартизованої мовної освіти у середній школі та профілізація мовної освіти в старшій школі з метою зробити нашу мову мовою української нації реально, а не формально, домогтися формування й розвитку кожної молодої людини як національно свідомої мовної особистості; визначити, які підходи й технології в цьому процесі найефективніші; як забезпечити високий рівень комунікативної компетенції учнів і студентів, відповідно до вимог стандартизованої мовної освіти [5, с. 127].

У профільних філологічних класах кожний з розділів курсу сучасної української літературної мови необхідно вивчати, урахувавши останні досягнення лінгвістичної та методичної науки: вивчення мови повинно ґрунтуватися на останніх досягненнях лінгвістики тексту, адже лише в тексті можна простежити взаємозв’язки, які виникають між одиницями різних мовних рівнів, а це, у свою чергу, сприяє розвитку мислення школярів [6, с. 4].

Набута учнями під час навчання у профільній школі філологічна освіченість сприятиме високому рівню їх подальшої професійної самоосвіти, високій комунікативній і риторичній культурі. Рівень розвитку учнів профільної школи дозволяє викладати українську мову на українознавчих,

історичних, культурологічних і етнопедагогічних засадах. Це дає можливість використовувати навчальний матеріал про розвиток українського народу як етносу, історію його культури, освіти, науки, мистецтва.

Основними дидактичними і методичними принципами навчання української мови є принципи науковості, наступності, систематичності, доступності, свідомості й активності учнів, взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку, особистісної орієнтації, культуровідповідності, соціокультурний, демократизації та гуманізації, інтегративності, креативності, активної пізнавальної діяльності, комунікативної діяльності, інтеграції лінгвістичних понять, органічного поєднання навчання мови й мовлення, врахування поліфункціональності рідної мови, практичної спрямованості навчання.

У профільному навчанні з мови слід приділяти достатньо уваги *принципу особистісної орієнтації* навчання, що визнає цінність учнівської особистості, забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, врахування його індивідуальних особливостей, заохочення до самостійності у вивченні української мови, самопізнання та саморозвитку; реалізація *принципу інтегративності* означає прагнення подати шкільний курс української мови у тісному зв'язку з іншими навчальними предметами; в основу *принципу культуровідповідності* покладена концепція про спорідненість особистості з історією і культурою власного народу, вплив культурних цінностей на формування особистості; *принцип креативності* виявляється у здатності до розвитку творчих здібностей особистості у процесі опанування української мови; *комунікативно-діяльнісний принцип* спрямований на опанування мови як засобу спілкування; *принцип органічного поєднання навчання мови й мовлення* як засобу і способу мовленнєвої діяльності, її змісту і форм означає, що вивчення мови є не тільки метою, а й засобом досягнення основної освітньої мети; *принцип урахування поліфункціональності рідної мови* (ідентифікаційної, комунікативної, пізнавальної, культуроносної, експресивної, естетичної, креативної функцій) засвідчує й реалізує невичерпні потенційні освітні можливості української мови. За реалізації на уроках української мови *принципу практичної спрямованості навчання* ми допоможемо старшокласникам реалізуватись у подальшій професійній діяльності, виховуючи комунікативну культуру [7, с. 34].

Наприклад, на своїх заняттях ми практикуємо створення різноманітних діалогічних ситуацій, виконуємо вправи на знаходження комунікативних помилок, за допомогою яких показуємо учням, як уникати недоліків у мові. Прямим продуктом такої діяльності є свідоме засвоєння учнями знань та умінь формувати стратегію розв'язування компетентісних задач, планувати процес розв'язування, контролювати його правильність, виправляти помилки.

Живе навчання мови потребує пошуку нових шляхів проникнення в таємниці мови, образної думки, суті речей. Осмислення їх специфіки і різноманітності на трьох рівнях застосування (загальнопедагогічний, лінгвометодичний, внутрішньопредметний) – важливий крок учителя в підготовці до творчого пошуку, реалізації на практиці перспективних навчальних систем, що сприяє опануванню складного мистецтва навчати.

Основні завдання профільного навчання української мови – виховання громадянина і патріота України, готовність до вибору й отримання професійної гуманітарної освіти, формування мовних, лінгвістичних та дослідницьких компетенцій. Набута учнями під час навчання у профільній школі філологічна освіченість сприятиме високому рівню їх подальшої професійної самоосвіти, продуктивним способам мисленнєво-мовленнєвої діяльності, високій комунікативній і риторичній культурі.

Література

1. Концепція профільного навчання у старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2013. – № 24.
2. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 58–62.
3. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – 607 с.
4. Пентилюк М. І. Компетентісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті / М. І. Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 2–5.
5. Пентилюк М. І. Розвиток української лінгводидактики в контексті Державного стандарту базової і повної освіти в Україні // Вісник Львів. ун-ту. – 2010. – № 50. – С. 123–130.
6. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль – українська філологія) / уклад. Л. І. Мацько, О. М. Семенов. – К. : Грамота, 2011. – Режим доступу : www.ipro.org.ua/files/glazova/1.doc
7. Котова О. Принципи організації профільного навчання у старшій школі // Школа. – 2002. – № 5. – С. 33 – 35.

8. Муранова Н. П. Теоретичні і методичні засади фізико-математичної підготовки старшокласників до навчання в технічному університеті : дис. ... док. пед. наук : 10.00.09 / Муранова Наталія Петрівна. – Тернопіль, – 2014. – 490 с.
9. Муранова Н. П. Допрофесійна підготовка учнів авіакосмічного ліцею в системі « ліцей – ВНЗ» : [монографія] / Н. П. Муранова. – К. : НАУ, 2005. – 247 с.